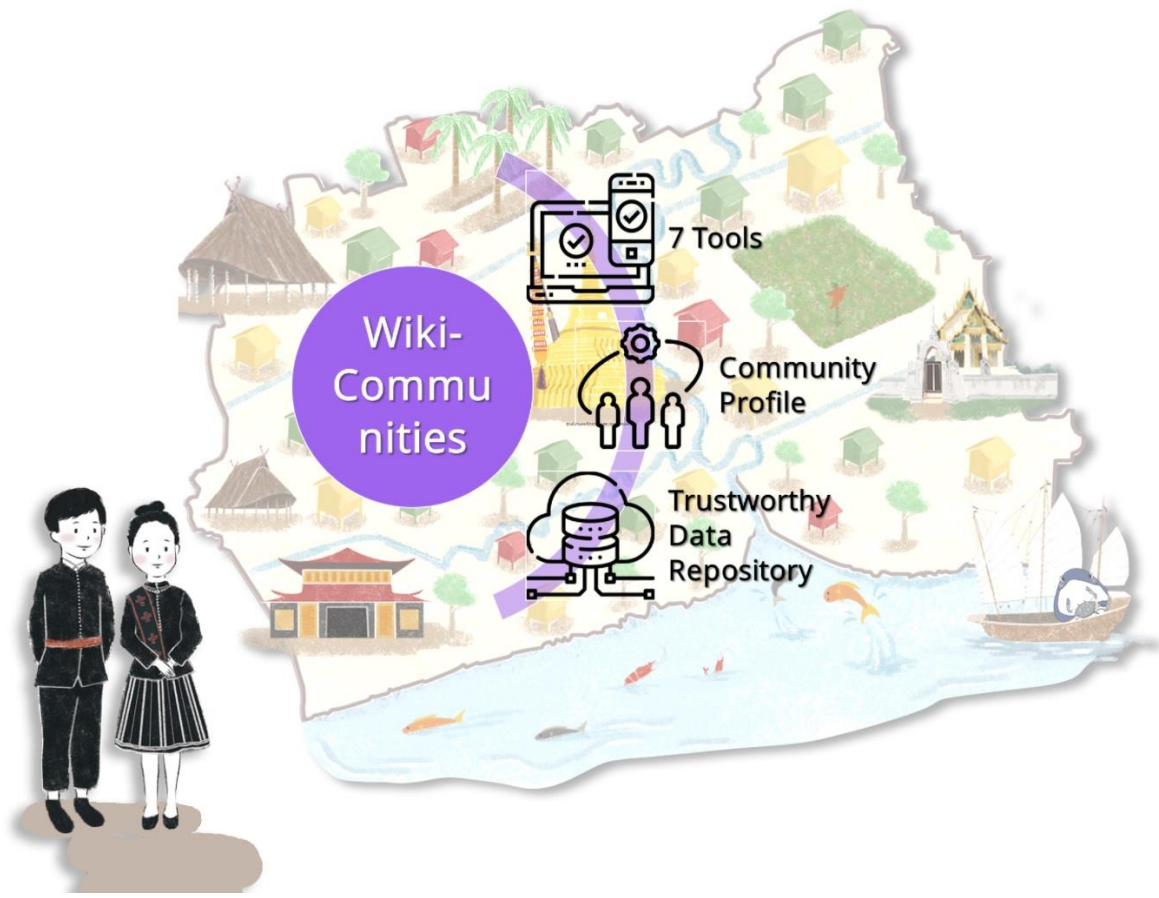

วิกิชุมชน: แพลตฟอร์มเพื่อการบริหารและจัดการข้อมูลชุมชน

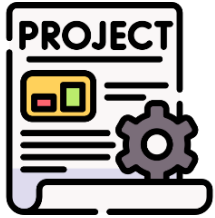
เพื่อสนับสนุนให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดเก็บ-จัดการ-เผยแพร่ข้อมูลชุมชนได้ด้วยตนเอง ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) (ศมส.) จึงได้เริ่มออกแบบและพัฒนา “วิกิชุมชน” (Wiki-Communities) ขึ้น เพื่อให้เป็นแพลตฟอร์มสำหรับบริหารจัดการโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน รวมถึงเป็น “เครื่องมือ” สำหรับเก็บและจัดการข้อมูลชุมชนที่ได้มาจากการลงพื้นที่ภาคสนาม ไม่ว่าจะเป็นภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว เสียง (สัมภาษณ์) และเอกสาร นอกจากนี้ แพลตฟอร์มดังกล่าวยังถูกพัฒนาขึ้นให้แตกต่างไปจากฐานข้อมูลอื่น ๆ ของ ศมส. กล่าวคือ แพลตฟอร์มนี้เป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ผู้ใช้งาน ได้มีสิทธิ์บริหารจัดการและเลือกข้อมูลที่จะเผยแพร่ได้ด้วยตนเอง โดย ศมส.ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงฝึกอบรมการใช้งานเครื่องมือ และบำรุงรักษาระบบ

ทั้งนี้ วิกีชุมชนเป็นแพลตฟอร์มที่พัฒนาต่อยอดมาจากเว็บไซต์คลังข้อมูลชุมชน (<https://communityarchive.sac.or.th/>) ซึ่งเป็นโครงการนำร่องที่ ศมส. ได้ร่วมมือกับชุมชน เพื่อฝึกอบรมการเก็บและจัดการข้อมูลชุมชนที่ได้มา พร้อมกับนำข้อมูลดังกล่าวเข้าสู่ระบบโดยชุมชนเอง อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากให้บริการเว็บไซต์มาได้ประมาณ 3 ปี ศมส. ได้จัดประชุมถอดบทเรียนการทำงาน เพื่อรับฟังความคิดเห็นการใช้งานเว็บไซต์จากชุมชนและพบประเด็นต่าง ๆ ที่น่าสนใจ เช่น บางชุมชนไม่มีไฟฟ้าและอินเทอร์เน็ตใช้ทำให้ไม่สามารถนำข้อมูลเข้าระบบได้ การให้รายละเอียดข้อมูลที่มีความซับซ้อนมากเกินไป บางชุมชนไม่สะดวกในการจัดหาอุปกรณ์สำหรับการทำงานภาคสนาม ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ ศมส. จึงมีแผนที่จะปรับปรุงเว็บไซต์คลังข้อมูลชุมชนให้เป็นวิกีชุมชน โดยยังคงยึดแนวคิดการดำเนินงานเดิมไว้ คือ “การให้ผู้ใช้งานเป็นผู้จัดเก็บและจัดการข้อมูลด้วยตนเอง” แต่พยายามลดความซับซ้อนของระบบการทำงานลง และเพิ่มระบบการทำงานใหม่ที่จะช่วยอำนวยความสะดวกในการทำงานมากขึ้น เช่น ผู้ใช้งานสามารถใช้งานได้ในรูปแบบแอปพลิเคชันบนโทรศัพท์มือถือ หรือแท็บเล็ต ผู้ใช้งานสามารถใช้งานได้ทั้งในรูปแบบ Online และ Offline ผู้ใช้งานสามารถจัดเก็บและจัดการข้อมูลชุมชนได้ในรูปแบบเครื่องมือ 7 ชิ้น เพิ่มพื้นที่สำหรับจัดเก็บข้อมูลให้มากขึ้น ฯลฯ

แพลตฟอร์มวิกีชุมชน มีระบบการทำงานที่สำคัญ 2 ส่วนด้วยกัน ดังนี้

1. เครื่องมือ 7 ชิ้น (7 Tools)

“เครื่องมือ 7 ชิ้น” จะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำหรับบริหารโครงการ และจัดการข้อมูลที่ได้จากการทำงานภาคสนาม ระบบดังกล่าวเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างอุปกรณ์ 2 ชนิด คือ เครื่องคอมพิวเตอร์และแอปพลิเคชันเครื่องมือ 7 ชิ้น ที่ได้รับการติดตั้งบนโทรศัพท์มือถือ หรือแท็บเล็ต โดยมีขั้นตอนการทำงานตามลำดับ ดังนี้

ผู้ใช้งานหลัก (ผู้จัดการโครงการ) สร้างโครงการและชุมชนในระบบ เครื่องมือ 7 ชั้น (ภาพประกอบ 1)

ผู้ใช้งานหลักเชิญสมาชิกเข้าร่วมโครงการผ่านทางอีเมล หรือ QR Code และกำหนดชุมชนที่จะให้สมาชิกแต่ละคนรับผิดชอบ

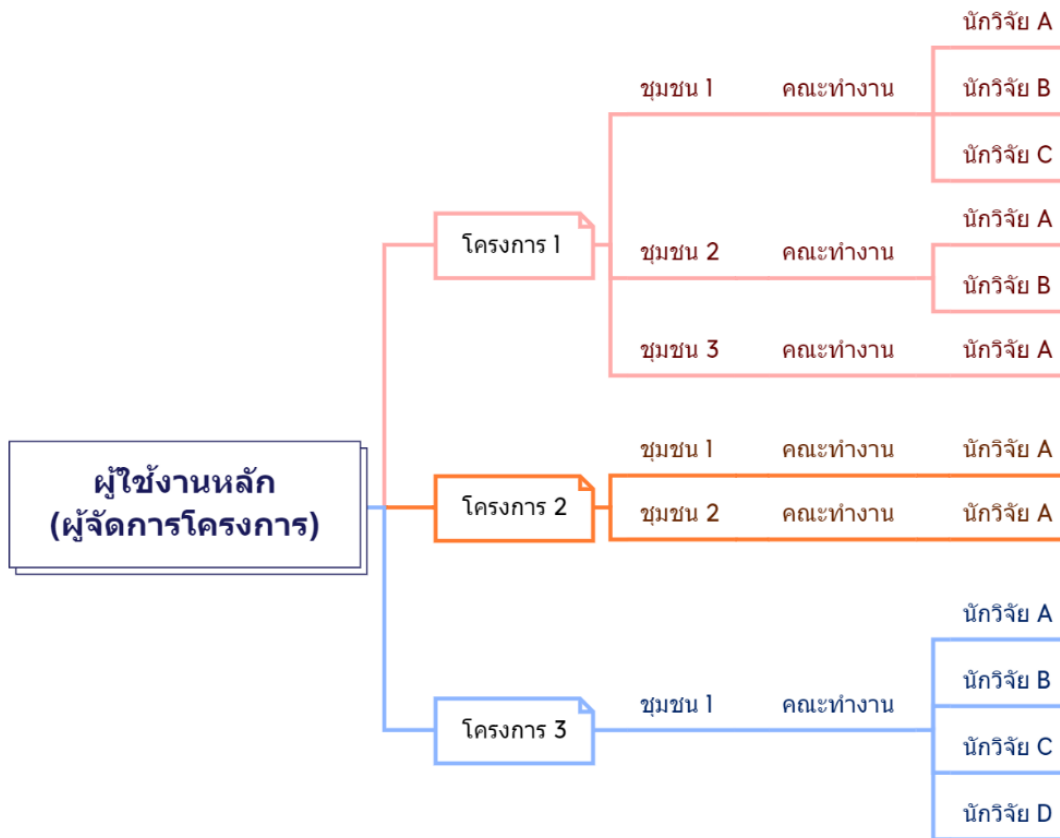
สมาชิกตอบรับการเข้าร่วมโครงการและติดตั้งระบบเครื่องมือ 7 ชั้น บนโทรศัพท์สมาร์ทโฟน หรือแท็บเล็ตที่จะใช้ในการทำงาน

ทีมงานลงพื้นที่เก็บข้อมูลโดยใช้โทรศัพท์สมาร์ทโฟน หรือแท็บเล็ตในการบันทึกภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว เสียง (สัมภาษณ์) และเอกสาร และจัดเก็บข้อมูลที่ได้มาตามหมวดหมู่เครื่องมือ 7 ชั้น

ข้อมูลที่บันทึกในโทรศัพท์สมาร์ทโฟน หรือแท็บเล็ตจะเชื่อมต่อกับบัญชีผู้ใช้งานอัตโนมัติ เมื่อมีการเปิดใช้ระบบอินเทอร์เน็ต คณะทำงานสามารถใช้เครื่องคอมพิวเตอร์เพื่อเข้าถึงและจัดการข้อมูลที่ได้มาให้เป็นระเบียบอีกครั้ง โดยการทำงานในขั้นตอนนี้ทั้งหมดจะเป็นระบบปิด ข้อมูลทั้งหมดจะยังไม่มีการเผยแพร่ มีเพียงทีมงานภายในโครงการเท่านั้นที่มีสิทธิ์เข้าถึงและจัดการข้อมูลได้

ภาพประกอบ 1 ตัวอย่างการสร้างโครงการและชุมชนในระบบเครื่องมือ 7 ชั้น โดยที่ 1 บัญชีผู้ใช้งานสามารถสร้างโครงการได้หลายโครงการ และภายใต้โครงการสามารถสร้างชุมชนได้หลายชุมชนเช่นกัน

นอกเหนือไปจากการระบบบริหารโครงการแล้ว เครื่องมือ 7 ชั้น ยังถูกออกแบบให้สามารถใช้เป็น “เครื่องมือสำรวจและเก็บข้อมูลชุมชน” ในระหว่างการลงพื้นที่ภาคสนามได้อีกด้วย ระบบดังกล่าวประยุกต์มาจากเครื่องมือ 7 ชั้น ที่ใช้ในการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนของโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2545) แต่ได้มีการปรับปรุงให้มีความเป็นอัตโนมัติขึ้น¹ เช่นความสามารถในการบันทึกพิกัดสถานที่ในไฟล์ดิจิทัล ความสามารถในการติดตามเส้นทางที่เดินสำรวจ ความสามารถในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องมือแต่ละชั้น ฯลฯ รวมถึงยังได้เพิ่ม

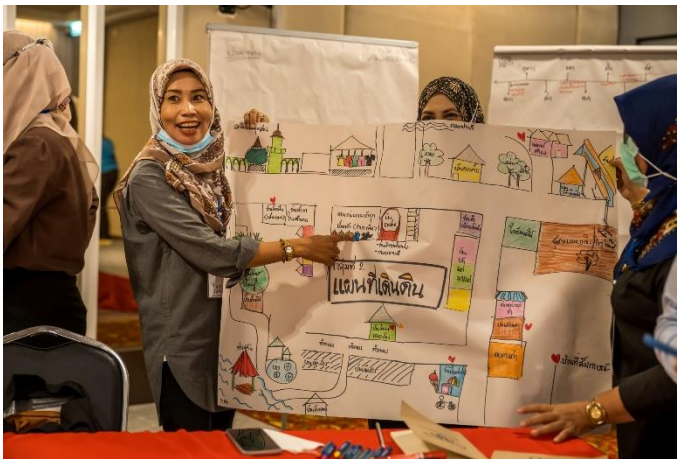
¹ ผู้ที่สนใจสามารถดูตัวอย่างการฝึกอบรมใช้งานเครื่องมือ 7 ชั้น เพื่อเก็บและจัดการข้อมูลชุมชนโดย ศมส. ได้จาก https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid05sf9SgtcSphZdwHgu3PFrL9PHtAKdEzz8QfbPD91efmNZwE8hpMuvVZVAUpaCkDk1&id=100016571800733

เครื่องมือ “ผังความคิดชุมชน” แทนที่ “ระบบสุขภาพชุมชน” ด้วย ระบบเครื่องมือ 7 ชิ้น ประกอบไปด้วยเครื่องมือต่าง ๆ ดังนี้

1. **แผนที่เดินดิน** - ถือเป็นเครื่องมือตั้งต้นเพื่อใช้สำรวจพื้นที่ทางกายภาพ และพื้นที่ทางสังคมของชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เห็นภาพรวมของชุมชน และใช้แสวงหาแหล่งข้อมูล/ผู้ให้ข้อมูลสำหรับการใช้งานเครื่องมือชิ้นต่อไป ในระบบเครื่องมือ 7 ชิ้น ผู้ใช้งานสามารถเชื่อมโยงแผนที่ Google map เข้ากับสถานที่สำคัญของชุมชน และแนบไฟล์ดิจิทัลประกอบการอธิบาย (ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว เสียง (สัมภาษณ์) และเอกสาร) รวมถึงการเปิดใช้งานระบบติดตามเส้นทางที่เดินสำรวจได้ด้วย (ภาพประกอบ 2)
2. **ผังเครือญาติ** - ใช้เป็นเครื่องมือเพื่อให้เห็นโครงสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน ผ่านระบบความสัมพันธ์เครือญาติในลักษณะของแผนภาพ (diagram) ทั้งในทางสายเลือดและสายดอง ในระบบเครื่องมือ 7 ชิ้น ผู้ใช้งานสามารถอธิบายรายละเอียดต่าง ๆ เพิ่มเติม แนบไฟล์ภาพถ่ายบุคคล รวมถึงลากเส้นแสดงความสัมพันธ์ข้ามสายตระกูลได้ (ภาพประกอบ 4)
3. **โครงสร้างองค์กรชุมชน** - ใช้เป็นเครื่องมือเพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชุมชนที่รวมกันเป็นกลุ่ม หรือจัดตั้งขึ้นทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผ่านความสัมพันธ์ในรูปแบบที่หลากหลายในลักษณะของแผนภาพ เช่น ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์ทางการเมือง ในระบบเครื่องมือ 7 ชิ้น ผู้ใช้งานสามารถอธิบายรายละเอียดต่าง ๆ เพิ่มเติม แนบไฟล์ภาพถ่ายบุคคล รวมถึงจับกลุ่มสร้างพื้นที่แสดงความสัมพันธ์ขององค์กรแต่ละกลุ่มได้
4. **ผังความคิดชุมชน** - ใช้เพื่อระดมความคิดเบื้องต้นว่าภายในชุมชนมีทรัพยากร หรือประเด็นปัญหาอะไรที่กำลังประสบอยู่บ้าง เช่น ข้าวของเครื่องใช้ภายในชุมชน ภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาภายในชุมชน ทรัพยากรทางธรรมชาติภายในชุมชน ฯลฯ ในระบบเครื่องมือ 7 ชิ้น ผู้ใช้งานสามารถสร้างและแตกขยายความคิดไปได้เรื่อย ๆ ในรูปแบบผังความคิด (mind map) (ภาพประกอบ 5)
5. **ปฏิทินชุมชน** - ใช้เพื่อสำรวจตารางกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งรวบรวมเอาเหตุการณ์และปรากฏการณ์ในชีวิตประจำวันของชุมชนในรอบปี รอบเดือน หรือช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยอาจเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำกิน หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนา ในระบบเครื่องมือ 7 ชิ้น จะนำเสนอตารางปฏิทิน 12 เดือน ที่ผู้ใช้งานสามารถอธิบายรายละเอียด และแนบไฟล์ดิจิทัล

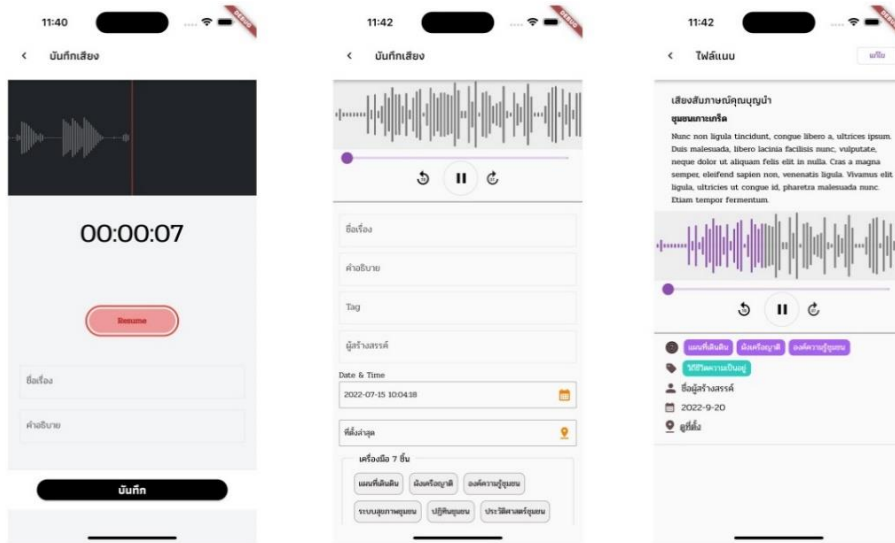
ประกอบการอธิบาย (ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว เสียง (สัมภาษณ์) และเอกสาร) ของกิจกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละเดือนได้

6. **ประวัติศาสตร์ชุมชน** - ใช้เป็นเครื่องมือเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ หรือเหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้นในชุมชนในลักษณะเส้นเวลา (Timeline) ในระบบเครื่องมือ 7 ชั้น ผู้ใช้งานสามารถอธิบายประวัติศาสตร์ชุมชนได้ในรูปแบบเส้นทางเวลา หลายเส้นทางคู่ขนานกันไป และแนบไฟล์ดิจิทัลประกอบการอธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละเส้นทางเวลาได้
7. **ประวัติชีวิต** - ใช้เพื่อถ่ายทอดประวัติชีวิตของบุคคลสำคัญในชุมชน เริ่มตั้งแต่เกิด-ปัจจุบันว่าเคยเกิดเหตุการณ์สำคัญอะไรบ้างในชีวิต และเหตุการณ์ดังกล่าวเกี่ยวพันอย่างไรกับประวัติชุมชน ในระบบเครื่องมือ 7 ชั้น ผู้ใช้งานสามารถอธิบายประวัติชีวิตของบุคคลนั้น ๆ ได้ในรูปแบบเส้นทางเวลา และแนบไฟล์ดิจิทัลประกอบการอธิบาย (ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว เสียง (สัมภาษณ์) เอกสาร) ของเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นในแต่ละเส้นทางเวลาได้

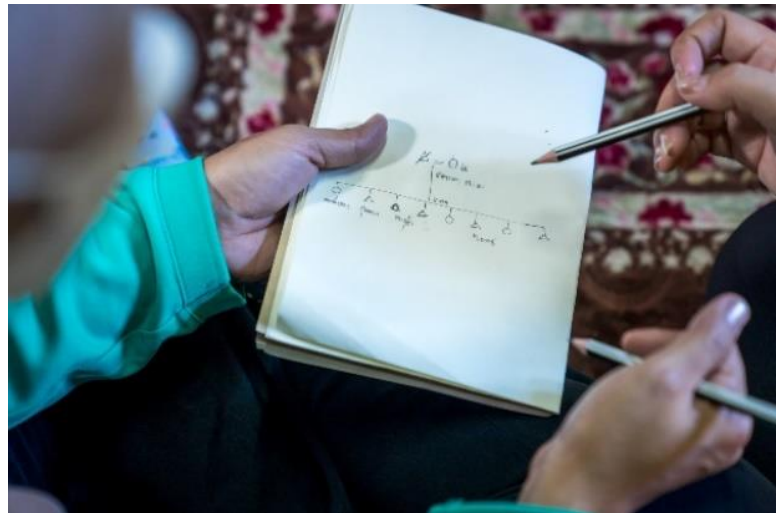
ภาพประกอบ 2 ตัวอย่างการใช้งานแผนที่เดินดินในรูปแบบเดิมที่เป็นการวาดลงบนกระดาษ (ซ้าย) และการใช้งานแผนที่เดินดินบนระบบเครื่องมือ 7 ชั้น ซึ่งผู้ใช้งานสามารถปักพิกัดสถานที่สำคัญในชุมชน และแสดงพิกัดสถานที่ที่ทรัพยากรถูกสร้างขึ้นได้ (ขวา)

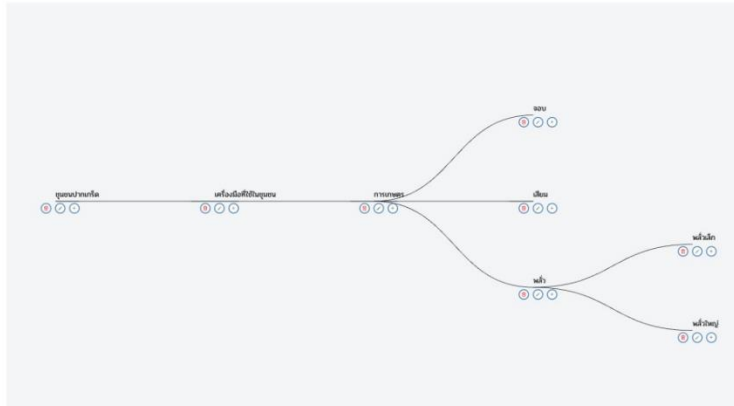

ภาพประกอบ 3 ตัวอย่างการใช้งานเครื่องบันทึกเสียงในระบบเครื่องมือ 7 ชิ้น ผู้ใช้งานสามารถให้รายละเอียดข้อมูลต่าง ๆ แนบไปกับไฟล์เสียงสัมภาษณ์ได้

ภาพประกอบ 4 ตัวอย่างการเขียนผังเครือญาติในรูปแบบเดิมเมื่อต้องลงพื้นที่ภาคสนาม (บน) และการสร้างผังเครือญาติในรูปแบบใหม่บนระบบ เครื่องมือ 7 ชิ้น (ล่าง)

ชื่อ

ชุมชนภาคใต้

คำอธิบาย

ไฟล์แนบ

- หัวข้อไฟล์ คำอธิบายของไฟล์
- หัวข้อไฟล์ คำอธิบายของไฟล์
- หัวข้อไฟล์ คำอธิบายของไฟล์

ภาพประกอบ 5 ตัวอย่างการใช้งานเครื่องมือผังความคิดชุมชนเพื่อระดมความคิดเบื้องต้น

เครื่องมือ 7 ชิ้น

- แผนที่เดินดิน
- ฟังเครือข่าย
- โครงสร้างองค์กรชุมชน
- ฟังความคิดชุมชน
- ปฏิทินชุมชน
- ประวัติศาสตร์ชุมชน
- ประวัติชีวิต

7 Tools: Application for Fieldwork Data Management

ภาพนิ่ง

ภาพเคลื่อนไหว

เสียง (สัมภาษณ์)

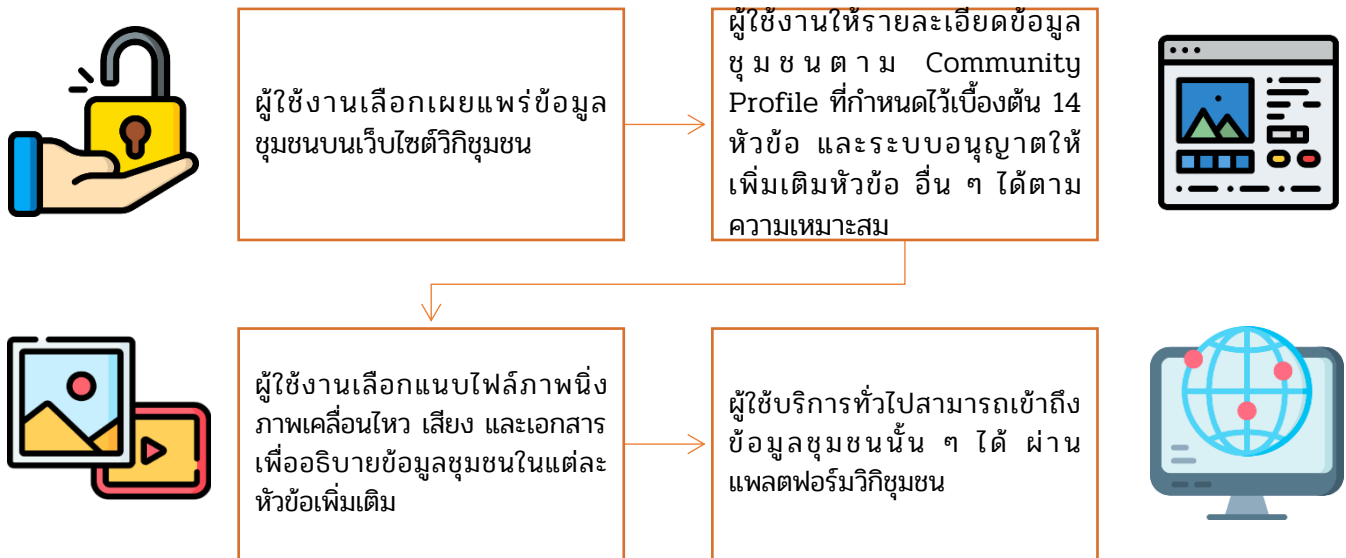
เอกสาร

จัดบันทึก/วาดรูป

ภาพประกอบ 6 ตัวอย่างหน้าแสดงผลบนโทรศัพท์มือถือ ผู้ใช้งานสามารถใช้เป็นเครื่องมือสำหรับบันทึกภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว เสียงสัมภาษณ์ เอกสาร และจัดบันทึก/วาดรูปในระหว่างการลงพื้นที่ภาคสนามได้ โดยทรัพยากรเหล่านี้จะถูกจัดเก็บและใช้เป็นไฟล์แนบประกอบการอธิบายข้อมูลเพิ่มเติมในเครื่องมือ 7 ชิ้น

2. Community Profile

ในส่วนถัดมาจะเป็นระบบ “Community Profile” หรือ “ข้อมูลชุมชนโดยรวม” โดยเครื่องมือในส่วนนี้จะ เป็นข้อมูลภาพกว้างที่ครอบคลุมมิติต่าง ๆ ของชุมชน โดยอาศัยข้อมูลที่ได้มาจากการลงพื้นที่ภาคสนาม และไฟล์ทรัพยากร (ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว เสียง และเอกสาร) ที่ได้จากการใช้เครื่องมือ 7 ชิ้นเก็บรวบรวมมาประกอบการอธิบายข้อมูลภาพรวมของชุมชน โดยมีขั้นตอนการทำงานตามลำดับ ดังนี้

ทั้งนี้ Community Profile หรือข้อมูลชุมชนโดยรวมประกอบไปด้วยหัวข้อต่าง ๆ คือ

- 1) ประวัติความเป็นมา และเหตุการณ์สำคัญ
- 2) สถานที่สำคัญ
- 3) ประชากร
- 4) โครงสร้างทางสังคม
- 5) วิถีชีวิตและชีวิตประจำวัน
- 6) ปราชญ์ชาวบ้าน/บุคคลสำคัญ
- 7) มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
- 8) สิ่งแวดล้อม
- 9) อาชีพ
- 10) ศาสนา ความเชื่อ และพิธีกรรม
- 11) ภาษา
- 12) การศึกษา
- 13) สุขภาพ
- 14) การมีส่วนร่วมของชุมชน
- 15) สถานการณ์และปัญหา โดยระบบอนุญาตให้ผู้ใช้สามารถเพิ่มหัวข้ออื่น ๆ ที่เหมาะสมกับข้อมูลชุมชนของตนเองด้วย (ภาพประกอบ 7)

ภาพประกอบ 7 ตัวอย่างหน้าแสดงผลการให้รายละเอียดข้อมูลชุมชนตาม Community Profile

นอกเหนือไปจากการเป็นเครื่องมือสำหรับบริหารจัดการโครงการ และข้อมูลที่ได้มาจากการลงพื้นที่ภาคสนาม โดยมีชุมชนเจ้าของข้อมูล นักวิจัย นักศึกษา และผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเป็นผู้ใช้งานหลักแล้ว คมส.ยังคาดหวังให้วิกิชุมชนเป็น “แหล่งจัดเก็บและเผยแพร่ข้อมูลชุมชนที่น่าเชื่อถือ” (Trustworthy Data Repository) ทั้งในเชิงคุณภาพของเนื้อหา และคุณภาพของไฟล์ดิจิทัลที่จัดเก็บ เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกให้ผู้ที่สนใจศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชน และมีแผนที่จะพัฒนาชุมชน หรือเขียนโครงการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชน สามารถใช้เป็นแหล่งข้อมูลพื้นฐานสำหรับการสืบค้นข้อมูลชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศได้ในอนาคต เช่นเดียวกันกับเว็บไซต์วิกิพีเดีย (Wikipedia) ที่เป็นแหล่งข้อมูลพื้นฐานสำหรับการสืบค้นทุกเรื่องบนโลกอินเทอร์เน็ต ขณะนี้เว็บไซต์วิกิชุมชนกำลังอยู่ในระหว่างการพัฒนา และจะเริ่มให้บริการได้ในประมาณต้นปี 2566 ผู้ที่สนใจสามารถติดตามข่าวสารความเคลื่อนไหวต่าง ๆ เพิ่มเติมได้จากเว็บไซต์ คมส.

ผู้เขียน

ลลิตภัคดิ์ รุ่งเจริญสุขศรี นักวิชาการคลังข้อมูล ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

เอกสารอ้างอิง

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2545). *วิถีชุมชน: คู่มือการเรียนรู้ที่ทำให้งานชุมชนง่ายได้ผลและสนุก*. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.

คมส. (ม.ป.ป.). *คลังข้อมูลชุมชน*. เข้าถึงได้จาก ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน):

<https://communityarchive.sac.or.th/>

สิทธิศักดิ์ รุ่งเจริญสุขศรี. (25 พฤศจิกายน 2564). *รู้จักชุมชนผ่าน "ข้อมูลชุมชนโดยรวม"*. เข้าถึงได้จาก ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน): <https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/286>